

מחנה עבודה גרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה (Przemysłowa) בלודז' (1942) –
(1945)

קצינים גרמנים מבקרים במתפרה שבמחנה (ארכיון IPN, השלוחה בלודז')

"בהתחלה לא הבנו איזה מין מחנה זה ואיזה תנאים יהיו במחנה, כיוון שלא הכרנו דברים כאלה. ככל שהיינו במחנה זמן רב יותר, כך הלכה המשמעת והתהדקה, וכך קל יותר היה להבין שהכול מכונן כדי לייסר אותנו, להתעלל בנו."

סטפן מרצ'בסקי (Marczewski), נולד בלודז' בשנת 1930, הגיע למחנה בגיל 14.

עם סיום מלחמת העולם השנייה הלך זכר המחנה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז', שהיה ממוקם במרחב גטו לודז' - היא ליצמאנשטאט בגרמנית - והיטשטש, וכמעט כל שרידיו נהרסו. בתחילת שנות השישים של המאה העשרים, עם בניית שכונת מגורים חדשה, היטשטשו גבולות הגטו לחלוטין. בשנת 1968 התעורר מחדש זכר המחנה הזה, כאשר הקומוניסטים בפולין עוררו מסע אנטישמי. ואולם את החומר הרב ביותר על דבר המחנה אספה הוועדה המחוזית לחקירת פשעי הנאצים בלודז', אשר חקרה את הנושא החל בשנת 1969. בדצמבר 1970 נעצרה בלודז' אחת מבעלות התפקידים במחנה, אאוגניה פול. היא נרשמה לרשימת ה-volksdeutsche, רשימת הגרמנים האתניים, ועבדה במחנה מאז שנת 1943. היא הועמדה לדין בשנים 1972 – 1975 ועל סמך חומרי החקירה נדונה ל-25 שנות מאסר. בית המשפט המחוזי בלודז', שדן בעניין, לא אישר את המידע שמסר אסיר לשעבר במחנה ועובד המשרד לביטחון ציבורי בוורוצלב, יוזף ויטקובסקי, הידוע גם בשם יוזף גצק, לפיו הגיעו למחנה בסך הכול 15 אלף קטינים ושרדו בו רק 900. על כן גם בית המשפט וגם הוועדה המחוזית לחקירת פשעי הנאצים בלודז' צמצמו בהדרגה את מספר אסירי המחנה ומספר קרבנותיו. הנתונים הסופיים מצביעים על כך שבמחנה עברו בין אלפיים לשלושת אלפים ילדים פולנים. מספר הנספים והנרצחים במחנה לא עלה על 200 איש, אם כי רק כשליש מן המספר הזה ידועים בשם הפרטי ושם משפחתם. אין הדבר משנה את

העובדה שתולדות מחנה העבודה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז' מחייבים מחקר נוסף ופרסום, כדי שזכרו לא יאבד לדורות הבאים ושסיפורי קרבנותיו יגיעו אל בני הדור הזה.

השער הראשי המשוחזר ברחוב פשמיסלובה 27 (נקודה E); מכאן נכנסו לתחומי המחנה טרנספורטים עם אסירים חדשים (מפה מולטימדיאלית של מחנה העבודה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז' / IPN (המכון לזיכרון לאומי), השלוחה בלודז').

על סמך החומרים שהוצגו במשפט, תצלומי אוויר ועדויות הקרבנות שוחזר מראה המחנה הגרמני. החוקרים הצליחו לשחזר את מבנה המחנה, את צורת המבנים והצריפים ואת עדויות האסירים קישרו עם המקום המתאים. כך נוצרה המחשה המסייעת בהבנת אופי המקום הזה, מקרבת את תולדותיו לקהל הרחב ומאירה את סוגיית הקרבנות-הילדים הפולנים במהלך מלחמת העולם השנייה.

הבניין המשוחזר של מפקדת המחנה ברחוב פשמיסלובה 34 בלודז' (נקודה 31), מאחוריו נראה בניין אגף האספקה (נקודה 28) וצריף העץ של המחצר (נקודה 29). (מפה מולטימדיאלית של מחנה העבודה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז' / PN, השלוחה בלודז').

הרעיון של הקמת מחנה לילדים פולנים עלה כבר בקיץ 1941. בעל הרעיון היה מנהל המשרד הארצי לנוער - Landesjugendamt - בקטוביץ, אלווין ברוקמן (Brockman). הנושא הועלה בפני המפקח הכללי של מחנות הריכוז הגרמנים אוסוולד פוהל (Pohl), וב-28 בנובמבר 1941 הוא קיבל את הסכמת מפקדו, היינריך הימלר. גם המשפטן, דר' הנס מוטהזיוס (Muthesius), התבטא בחיוב והצביע על הצורך "לבודד קטינים פולנים ולחנכם באמצעות עבודה, כדי שלא יגרמו לדמורליזציה בקרב ילדים גרמנים". מחנה לקטינים גרמנים במורינגן (Mohringen/Solling) בסקסוניה תחתונה, שם נאסרו צעירים גם מצ'כיה ומפולין, שימש דוגמה להקמת המחנה בלודז'.

האסירים במפקד (ארכיון IPN, השלוחה בלודז')

ביוני 1942 החריגו הגרמנים מתוך גטו לודז' (ליצמאנשטאט גטו בגרמנית) חלקה של 50 דונם והועידו אותה למחנה עבודה לילדים פולנים. החלקה הייתה בין הרחובות גורניצ'ה (Górnicza – Robert Strasse), אמיליי פלטר (Emilii Plater – Max Strasse), ברצקה (Bracka – Ewald Strasse) ופשמיסלובה (Przemysłowa – Gewerbe Strasse).

האסירים הראשונים במחנה בלודז' נרשמו ב-11 דצמבר 1942, אף שרשמית הוא החל את הפעילות כבר עשרה ימים קודם לכן. שמו הרשמי היה "מחנה מנע של משטרת הביטחון לנוער פולני בלודז' (Polenjugendverwahrlager der Sicherheitspolizei in Litzmannstadt).

תחום הנערים הותרע על שבעים וחמישה אחוזים משטח המחנה ושאר השטח נועד לנערות ולילדים הקטנים משני המינים; מחנה זה הוקם רק בתחילת האביב בשנת 1943. כמה מבנים קיימים, חלקם מאבן וחלקם מעץ, שימשו את המחנה. באביב 1943 הוטלה בניית כמה צריפי אסירים על חברה שעסקה בעבודה דומה במחנה הריכוז הגרמני מיידנק. כן נבנו כמה מבני סניטציה, מבני משק וכן חממות, מוסכים, דואר ומחסנים שונים, אם כי לעתים קרובות השתמשו לצרכים אלה מבנים קיימים.

שחזור מגדל שמירה יחד עם הגדר (נקודה W) (מפה מולטימדאילית של מחנה העבודה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז'/IPN השלוחה בלודז').

משלושה צדדים היה המחנה מוקף בגדר עץ שנבנתה מקורות צמודות זו לזו וגובהה היה שלושה מטר. בראשה היו חוטי תיל. מן הצד הצמוד לבית הקברות היהודי היה המחנה חסום בגדר לבנים, שהוגבהה כדי שתגיע לגובה גדר העץ. השער הראשי היה בסוף רחוב פשמיסלובה. לפני המלחמה הגיע רחוב זה רק עד רחוב ברצקה, אבל לא הצטלב אתו. בתנאי המחנה האריכו את רחוב פשמיסלובה והפכו אותה לשדרה הראשית של המחנה, Lager Strasse, והוא נכבש על ידי הילדים בפסולת בניין וסיגים. כאן נערכו המפקדים וזה היה בדרך כלל מקום ענישת האסירים. השדרה הובילה לעבר רחוב גורניצ'ה, שם היה שער קטן

יותר לפועלים יהודים, לעגלות אספקה ולעגלות שהוציאו מן המחנה ילדים חולים ואת גופות המתים לבית הקברות הקתולי על שם וויצ'ך הקדוש ברחוב קורצ'קי (Kurczaki) 81. השער החיצוני השלישי היה מכיוון רחוב ברצקה, על ציר מה שהוא היום רחוב טדאושה מוסטובסקייגו (Roderich Strasse – Tadeusza Mostowskiego). בקרבת שער זה היה ביתן השמירה ומשנת 1944 לכאן היו מביאים את הילדים כדי שיתראו עם הוריהם. בתוך המחנה היה שער נוסף שדרכו אפשר היה לעבור מן המחנה הראשי למחנה הנערות.

מבט איזומטרי משוחזר על המחנה, (מפה מולטימדיאלית של מחנה העבודה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז' / IPN, השלוחה בלודז').

לצרכי המחנה שימשו גם כמה וכמה מבנים מלפני המלחמה. לפני הקמתו הם שימשו במשך שנתיים את דרי הגטו. המקום החשוב ביותר במחנה במשך עשרים וחמישה חודשי קיומו הייתה המפקדה ששכנה בבניין מלפני המלחמה, ברחוב פשמיסלובה 34. שם שהו בזה אחר זה מפקדי המחנה, הנס פוגה (Fuge), ארנו ורוג (Wrug), ארליך אנדרס (Enders) וכן, מפעם לפעם לשם ביקורת פעולות המפקדה, השתכן שם גם ראש המשטרה הפלילית הגרמנית בלודז', קרל ארליך (Ehrlich).

ביקורת המחנה על ידי ראש המשטרה הפלילית הגרמנית בלודז', קרל ארליך (ארכיון IPN, השלוחה בלודז')

רבים מן הילדים במחנה הוגדרו על ידי הגרמנים כצאצאיהם של "בנדיטים מסוכנים" – היו אלה ילדים שהוריהם השתייכו לתנועת המרי. הכובש השתמש גם במונח "אלמנט א-סוציאלי", כתרגום למילה הגרמנית Asoziale. מונח זה שימש במחנה להגדרת פושעים, כמו גם נוודים, רוכלי רחוב, חוליגנים, גנבים, ואפילו מי שנסעו בתחבורה ציבורית בלי כרטיס וגם מי שהפרו את שעת העוצר ומיש התחמקו מעבודה. למחנה הגיעו גם ילדים עם מום קל, נפשי או פיסי. בין אסירי המחנה היו גם ילדיהם של מי שלא קיבלו על עצמם את האזרחות הגרמנית וכן "עדי יהווה". לעתים אפילו איום בשליחת הילדים למחנה עבודה גרמה להורים לחתום על הרשימה האתנית הגרמנית, דבר שדחה את תהליך השילוח למחנה. בין האסירים בלודז' היו גם נערים פולנים ממחנה החינוכי הגרמני בגרודקוב במחוז אופולה. נערים אלה שלטו היטב בשפה הגרמנית והיו ממושמעים, ולכן לעתים קרובות מילאו תפקידים של ממונים במחנה. בסך הכול ילדים ממחוז שלזיה היוו כ-38 אחוזים מן האסירים. נערים ממחוז קוֹיאָוּנה במרכז פולין וממחוז פולין גדול עברו דרך מחנות בידוד בפוזנן וסביבתה. הקבוצה הגדולה השנייה במחנה היו ילדי לודז'. במחנה היו גם נערים ממוז פומרניה וגנרל גוברנמן.

העברת אסירים מתחנת הרכבת לודז'-קליסקה (Łódź Kaliska) למחנה (ארכיון IPN, השלוחה בלודז').

לפי התכנון הגרמני אמור היה המחנה להכיל אלפיים אסירים, אולם עד קיץ 1944 המספר הגדול ביותר שנרשם, היה כ-1200 אסירים. ממספר זה יש להחסיר עוד יותר ממאה נערות, שהופנו החל באביב 1943 לסניף החקלאי של המחנה בדז'ירז'נוזנה (Dzierżązna) ליד זג'יז' (Zgierz). כך השיגו השלטונות הגרמנים אי תלות באספקת מזון מבחוץ למחנה. החל מאמצע שנת 1944 שוחררו מן המחנה יותר ויותר ילדים. חלקם השתחררו כיון שהוריהם חתמו על רשימת המוצא האתני הגרמני, אחרים נשלחו לעבודה בבתי חרושת בלודז' או למפעלים גרמנים בתוככי הרייך השלישי.

מפקד של אסירות במתחם הנערות של המחנה, מאחוריהן נראית אחת מבעלות התפקידים, אאוגניה פול (ארכיון IPN, השלוחה בלודז').

על פי התכנון היו צריכים להגיע למחנה אסירים בני שתיים עשרה עד שש עשרה. למעשה התברר שהגיעו גם ילדים בני פחות מעשר, שחייבו טיפול צמוד. בצעירים ביותר טיפול אסירות, ששמרו על בניין שנקרא "בניין בידוד" או "בית הילדים הקטנים".

המחנה שימש בראש וראשונה כ"מפעל ענקי", ולכן החובה העיקרית של האסירים הייתה תמיכה בכלכלה הגרמנית ובצבא הגרמני. הנערים נשלחו בראש ובראשונה ל"מחטייה" שם עסקו ביישור מחטי אריגה. במפעל אחר ייצרו צמות קש ותפרו אותן לכדי נעליים חסרות צורה אך חמות לחיילים הגרמנים שלחמו בברית המועצות. כמו כן הם ייצרו משטחי נצרים, ששימשו כלי רכב גרמנים ששקעו בבוץ או בשלג. הנערים תיקנו גם תרמילי גב שניזוקו וגם נעליים צבאיות. במתפרה תפרו חלקי מדים וגם מדי עבודה לאסירי המחנות. את העבודות האלה ביצעו גם נערים וגם נערות; הנערות תיקנו בנוסף קרעים וחורי כדורים במדים. חלק מן הנערות עשו גם פרחי נייר, סרגו כובעים, כפפות, צעיפים ובמסרגה אחת הכינו מפות וקישטו אותן. מאז אביב 1943 נשלחו החזקות בנערות למשק חקלאי שהשתרע על פני 1600 דונם בדז'יר'נוזנה שם הן עיבדו את השדות, טיפלו בבעלי חיים ודגו דגים באגם המקומי.

מבנה משוחזר של "המחטייה" (נקודה 49) (מפה מולטימדאילית של מחנה העבודה הגרמני לילדים פולנים ברחוב פשמיסלובה בלודז'/IPN השלוחה בלודז').

עבודה של יותר מעשר שעות ביום הייתה מעל כוחותיהם של הילדים. הם היו שרויים במתח, בתנאים גרועים מאות, לעתים קרובות קיבלו מכות, הורעבו והושפלו על ידי השומרים. גם הלילה לא סיפק להם מנוחה, כיון שמבני המגורים היו קרים מאד, הדרגשים עמוסים לעייפה, וחוסר תכשירי היגיינה הביא למחלות עור, פשפשים ופרעושים. בנוסף על כך, בתחילת 1944, פרצה במחנה מגפת טיפוס, והילדים שנדבקו טופלו בבית החולים למחלות מדבקות ברחוב דבורסקה (Dworska) 74 בתחומי הגטו. ילדים במחנה נספו גם כתוצאה מקור ורעב, דבר שכיח למדי גם מפני שהעונשים הנהוגים היו בידוד בתנאים גרועים עוד יותר. גם מלקות היו חלק מן המשמעת במחנה. ילדים שלא מילאו את תפקידיהם כראוי סומנו בצלב אדום שנצבע בצבע שמן על גב הבגד והם נשלחו ל"קבוצת עונשין", שם היו מנות המזון קטנות עוד

יותר. הקבוצה עסקה בעיקר בפירוק בתים, זיפות גגות, ניקוי שירותים וכבישת השדרות במחנה.

הילדים הקטנים ביותר נשלחו מן המחנה בלודז' למחנות גרמניזציה - Lebensborn באזור פוזנן ולמחנה Gaukinderheim בקאליש. לפעמים העבירו ילדים גדולים יותר למחנות עבודה אחרים, כמו המחנה בפוטוליץ, וכשהגיעו לגיל שש עשרה, נשלחו למחנות ריכוז גרמנים, בין השאר לגרוס-רוזן, רבנסבריק או אושוויץ.

תצלומה של אלז'בייטה קונרסקה, שנולדה בפוזנן בשנת 1933 והגיעה למחנה בגיל 10 (ארכיון IPN, השלוחה בלודז').

18 בינואר 1945 היה היום האחרון לקיומו של המחנה ברחוב פשמיסלובה. ביום זה לא היה מפקד, ואף אחד לא הוציא את הילדים מן הצריפים. השומרים מיהרו לעלות על משאיות ולעזוב את המקום. אחרי שעזבו, נשאר השער הראשי ברחוב פשמיסלובה פתוח. הצבא האדום התקדם במהירות לעבר לודז', והחיילים הראשונים נכנסו לעיר כבר למחרת. במחנה הריק נמצאו רק כמה מאות ילדים חלשים, מורעבים, חולים וקפואים. מאתיים מתוכם נשארו בלודז' בשנים הבאות, תופסים תחילה את בניין "העזרה הראשונה לילדים" ברחוב קופרניקה 36.

ארתור אוסובסקי

(מנהל השלוחה המקומית של "משרד החינוך הלאומי" בלודז')